

Jasmina Fućkan

Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb
jasmina.fuckan@muo.hr

Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu kao generator novih institucija u vrijeme ravnatelja Vladimira Tkalčića (1933. – 1952.)

Dužnost upravljanja Muzejom za umjetnost i obrt Vladimira Tkalčića obuhvaća razdoblje od početka rujna 1933. do lipnja 1952. godine, vrijeme njegove profesionalne zrelosti – od pedesete godine života do umirovljenja. Rad donosi uvid u Tkalčićevu viziju razvoja institucije i realizirana dostignuća zahvaljujući kojima su se već tijekom njegova života iz Muzeja za umjetnost i obrt izdvajali sistemi praksi i formirali fundusi ishodišni za uspostavu novih institucija u Zagrebu, poput konzervatorsko-restauratorske radionice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Muzeja Srba u Hrvatskoj i Tehničkog muzeja. Pregledom fonda dokumentacije Muzeja za umjetnost i obrt, ponajprije Tkalčićeve ostavštine i urudžbenih zapisnika iz godina njegova mandata, dobiva se uvid u kontekstualni mozaik njegovih kompleksnih nastojanja kao i u sklop karakternih kvaliteta koje su podržavale načela stručne etike.

Ključne riječi: Muzej za umjetnost i obrt (Zagreb); Konzervatorski odjel; muzejska restauratorska radionica; Muzej Srba u Hrvatskoj (Zagreb); Tehnički muzej (Zagreb)

UVOD

Tijekom mandata od gotovo dva desetljeća Vladimir Tkalčić ispisao je poglavlje dostignuća čiji značaj korespondira s izdašnom zalihom vremena koju mu je majstor sudbine Kronos, kao prvom dugovječnom ravnatelju Muzeja nakon Hermana Bolléa, dodijelio. U dokumentaciji Muzeja za umjetnost i obrt čuva se osobna arhiva koju je on sam predao Muzeju u rujnu 1967. godine.¹ Inicijalni fond nadopunjen je kasnijom donacijom arhive iz obiteljske ostavštine Tkalčićeva

---

1 Arhiva MUO, ur. br. 3/51-1967.

nećaka Želimira Koščevića 1981. godine.² Pregledom ovog fonda i urudžbenih zapisnika iz godina Tkalčićeva mandata dobiva se uvid u kontekstualni mozaik njegovih kompleksnih nastojanja kao i u sklop karakternih kvaliteta koje su podržavale načela stručne etike.

Preuzevši agendu od Antuna Jiroušeka, Tkalčić je u Muzej za umjetnost i obrt početkom rujna 1933. godine stigao s izraženo profiliranim prednostima za ravnateljsku poziciju. Dotad se već profesionalno istaknuo kao ravnatelj Etnografskog muzeja i kao aktivni član Hrvatskog društva umjetnosti, posebice u angažmanima oko organizacije složenih međunarodnih izložbenih projekata i u njihovom postavljanju.³ Raspolagao je uvidom u problematiku budžetiranja i održanja zagrebačkih muzeja, razvijenim kapilarnim vezama institucija u čijem je radu do tada sudjelovao i razgranatom mrežom povjerenika – kolega, stručnih suradnika i entuzijasta, na čiju se podršku i kroz ovo razdoblje oslanjao. S Etnografskim muzejom ostao je i nakon prelaska u MUO još gotovo dvije godine u službenom odnosu, kao član Komisije za pregled stanja i poslovanja.⁴

Važna kontekstualna premisa koja je Tkalčiću uvelike omogućila provođenje zamisli u djelo bila je odluka Ministarstva prosvjete iz siječnja 1933. godine kojom je odbijen prijedlog Ministarstva trgovine i industrije da se Muzej pripoji Obrtnoj školi, čime je Muzeju zajamčena daljnja institucionalna samostalnost.⁵ Tijekom razdoblja ispresijecanog ratnim zbivanjima, unatoč ili uslijed nestabilnih političkih i vrlo nepovoljnih materijalnih prilika, Tkalčić je Muzej za umjetnost i obrt reorganizirao, proširio i upotunio novim zbirka ma te utemeljio radionicu za konzerviranje i restauriranje umjetnina, prvu takvu u Hrvatskoj (Sunara 2017:108; Podgorski 2018-2019:499), iz koje se razvio Restauratorski zavod Jugoslavenske akademije (Bach ur. 1955a:2).

Pored redovitog muzejskog posla angažirao se i na drugim područjima. Kao odbornik Hrvatskog društva umjetnosti u Zagrebu sudjelovao je intenzivno u radu oko izložbe *Pola vijeka hrvatske umjetnosti*, sabirući podatke o historijatu Društva umjetnosti za predgovor kataloga te izložbe. U sklopu Društva kao član užega zagrebačkog odbora zaduženog za organiziranje, na kraju neostvarene, velike izložbe hrvatske crkvene umjetnosti 1939. godine imao je značajnu ulogu u definiranju koncepta izložbe. No, uz živo sudjelovanje u aktualnim kulturnim i umjetničkim poduhvatima, za ocjenu njegovih doprinosa iznimno je važno prije svega razabrati kontinuitet terenske konzervatorske aktivnosti, koja je od mladosti do kraja života predstavljala temeljni stručni princip na koji su se sva Tkalčićeva muzejska zaduženja nadovezivala.

---

2 Arhiva MUO, ur. br. 67/2-1981.

3 Sudjelovao je kao jedan od glavnih organizatora na *Exposition Internationale des Arts Décoratifs et Industriels modernes* u Parizu 1925. godine te na *Exposicion Internacional* u Barceloni 1929. godine. Za međunarodnu izložbu čilima u Parizu 1927. godine sabrao je materijal iz Jugoslavije i napisao prikaz o našem čilimarstvu za katalog izložbe. Također, sudjelovao je na izložbi umjetničkog obrta u Saarbrückenu i Metz 1932. godine. (Obrazac s podacima o naučnom radniku Vladimiru Tkalčiću od dana 3. kolovoza 1946., Arhiva MUO, br. 529-1946.)

4 S dužnosti člana u toj komisiji razriješen je u srpnju 1935. godine. Arhiva MUO, ur. br. 184-1935.

5 Arhiva MUO, ur. br. 41-1933.

PRAKSA OČUVANJA BAŠTINE U SINERGIJI AKTIVNOSTI ZEMALJSKOG POVJERENSTVA ZA ČUVANJE UMJETNIČKIH I HISTORIJSKIH SPOMENIKA I MUZEJA ZA UMJETNOST I OBRT

Premda je sam Tkalčić u izvještajnim obrascima svoje stručne biografije isticao podatak da je u radu *Zemaljskog povjerenstva za čuvanje umjetničkih i historijskih spomenika u Hrvatskoj i Slavoniji* sudjelovao od njegova početka 1910. godine⁶, u ispunjavanju zadaća Povjerenstva posebno se istaknuo 1913. godine fotografiranjem umjetnina iz Riznice zagrebačke katedrale (Horvat 1955:210-211; Grković 2017:110-112), čiju će inventarizaciju dovršiti tek 1952./53. godine kao jedan od članova šire Komisije imenovane u svrhu tog posla. Ipak, za sada kao njegovi prvi dokumentirani samostalni doprinosi očuvanja u duhu principa konzervacije koju je Povjerenstvo zastupalo ostaju restauratorski zahvati iz 1912. godine na drvenom reljefu s prikazom sv. Pavla Pustinjaka iz crkve sv. Marije na groblju pod Ospom u Novom Vinodolskom i uređivanje gotičkog dijela oltara sv. Marije koji je, uništen prethodnom lošom restauracijom, dopremljen u Arheološki muzej iz nekadašnje franjevačke crkve Bl. Dj. Marije Kraljice sv. Krunice u Remetincu kraj Novog Marofa (Wyroubal 1958:327). Školovani restaurator MUO-a Zvonimir Wyroubal kasnih je 1950-ih u osvrtnu na kvalitetu ovog zahvata konstatirao da je oltar „još uvijek u dobrom stanju zahvaljujući radovima, koje je na njemu izveo prof. Tkalčić“ (Wyroubal 1958:328).

Nadalje, u kronologiji Tkalčićevih zasluga u Muzeju za umjetnost i obrt ističe se epizoda iz razdoblja Prvoga svjetskog rata 1916. godine, kada je kao jedan od trideset konzervatora *Zemaljskog povjerenstva* nadležnih za cijelu zemlju sudjelovao u spašavanju crkvenih zvona na inicijativu Viktora Hoffillera, tadašnjeg kustosa Arheološkog odjela Narodnog muzeja i voditelja Povjerenstva (Juranović Tonejc 2021: 91). Kao član *Povjerenstva za prosuđivanje kovnih predmeta* vodio je pregled, opis i fotografiranje zvona na kolodvorskom sabiralištu (Juranović Tonejc 2021: 89-90). Zahvaljujući ovoj akciji, zvona od povijesne i umjetničke važnosti izmahnula su odluci o rekviziciji metala te su neka od njih kasnije, razmjenom građe s Arheološkim muzejem, dospjela u fundus Muzeja za umjetnost i obrt.⁷

U svrhu potpunijeg uvida i stoga adekvatne valorizacije konzervatorskog morala kojim se Tkalčić vodio tijekom upravljanja Muzejom, od iznimne je važnosti razumijevanje konzervatorskog djelovanja njegova desetak godina starijeg kolege, cjeloživotnog prijatelja i vjenčanog kuma Gjure Szaba, koje se također ostvarivalo kroz preplitanje angažmana kao tajnika Povjerenstva (od 1. veljače 1911. godine) odnosno kasnijeg predsjednika (od 1923.) sa službenim zaduženjima ravnatelja Muzeja za umjetnost i obrt (od prosinca 1919. do travnja 1926. godine). Szabo je od strane predsjednika Povjerenstva Tadije Smičiklase redovito upućivan na terenske izvide u svrhu inventarizacije spomenika od umjetničke i kulturno-umjetničke vrijednosti te izrade topografskih prikaza, što je smatrano jednim od najvažnijih segmenata u procesu čuvanja spomenika.⁸ Shvaćajući aktivnost u Povjerenstvu, volontersku prije svega, kao svojevrsan alat koji pridonosi općoj kvaliteti muzejskog rada, Szabo je na poziciji ravnatelja u Muzeju za umjetnost i obrt, uz angažman kustosa Većeslava Henneberga, nastavio rad na evidentiranju i spašavanju umjetnina na terenu (Brdar Mustapić, nepublicirani rad). Međutim, treba upozoriti

6 Obrazac s biografskim podacima djelatnika iz 1946., Arhiva MUO.

7 Arhiva MUO, ur. br. 529-1946.

8 Kontekstualizaciju aktivnosti Gjure Szaba i Vladimira Tkalčića u Povjerenstvu potanko je obradila Martina Juranović Tonejc u disertaciji *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine*.

na ovom mjestu da je osobni entuzijazam muzejskih radnika u terenskom zalaganju pratila i zakonita regulacija njihova djelovanja te da su djelatnici Muzeja za umjetnost i obrt upućivani na terenski rad odlukama Ministarstva prosvjete.

S obzirom na narušeno zdravstveno stanje Szabo je povremeno izbivao s dužnosti Povjerenstva, koje je 1928. godine promijenilo naziv u Konzervatorski ured. Upravo je Tkalčić bio suradnik koji ga je tada zamjenjivao na poslovima terenskih izvoda i savjetovanja. Po uzoru na svoga stručnog mentora, Tkalčić se na zasade prakse povezivanja terenskog istraživanja s muzealnim načelima očuvanja dosljedno nadovezao, prenoseći ista načela rada obrazovanim povjesničarima umjetnosti Ivanu Bachu⁹ i Zdenki Munk¹⁰, mladim djelatnicima koje je u muzeju zaposlio nakon 1937. godine, odnosno nakon odlaska prerano preminuloga dotadašnjeg kustosa i također višegodišnjeg suradnika Povjerenstva, povjesničara Većeslava Henneberga¹¹.

Druga faza sinergije pored osobnih relacija djelatnika zasnivala se i na službenoj povezanosti dviju institucija posvećenih terenskom istraživanju i zaštiti od propadanja, koja započinje polovinom 1938. godine, kada Ministarstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije – opšte odeljenje u Beogradu donosi rješenje o preseljenju arhiva, biblioteke i instrumenata Konzervatorskog ureda iz prostorija Etnografskog muzeja u zgradu Muzeja za umjetnost i obrt.¹² Tim povodom Vladimir Tkalčić piše: „Dva ormara, u kojima je pohranjen inventar toga ureda, moći će se smjestiti u dvoranu biblioteke ovoga muzeja, gdje se i onako već od prije tj. još iz vremena prije 1926. godine nalazi smješten i pisaci stol, koji pripada tom istom uredu (...). Arhivska građa, a napose biblioteka Konzervatorskog ureda, koje sadrže materijal ponajviše sa područja historije umjetnosti i stručnog čuvanja umjetničkih i istorijskih spomenika, ujedno će veoma dobro poslužiti i ciljevima ovoga muzeja.“¹³ Iz Tkalčićeve korespondencije sa župnicima na terenu dobiva se kontekstualni uvid u činjenicu da on interese muzeja poistovjećuje s javnim interesima znanosti i interesima očuvanja integriteta umjetničkih spomenika. U sklopu svojih muzejskih zaduženja i Ivan Bach također posreduje u osvješćavanju župnika i stanovnika župa o važnosti očuvanja starina te ostvarivanju kontakta s Gjurom Szabom i Konzervatorskim uredom, u čijoj je ingerenciji pronalaženje odgovarajućih restauratora i stručnih osoba za obnove.

Tijekom Drugoga svjetskog rata muzej je u suradnji s Konzervatorskim uredom primao u pohranu predmete iz vlasništva židovskih obitelji i pojedinaca koji su bili prisiljeni napustiti Za-

---

9 Dr. Ivan Bach (Zagreb, 12. 12. 1910. – Zagreb, 9. 7. 1983.) diplomirao je povijest umjetnosti i klasičnu arheologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1933. godine, a doktorirao je s temom *Antikni figuralni bronsani predmeti Arheološko-historijskog muzeja u Zagrebu* 30. lipnja 1939. godine. U Muzeju za umjetnost i obrt zaposlen je 22. rujna 1937. godine te je, uz nekoliko kraćih prekida zbog drugih zaduženja, ovdje proveo cijeli radni vijek do umirovljenja 1973. godine (Munk 1983: 5-7; Tonković 1983: 8-9).

10 Zdenka Munk (Graz, 19. 8. 1912. – Zagreb, 21. 3. 1985.) nakon diplome na studiju povijesti umjetnosti zaposlena je u Muzeju za umjetnost i obrt 1938. godine kao kustosica. Tijekom rata sa suprugom Zdenkom Vojnovićem odlazi u partizane, a 1948. godine imenovana je konzervatoricom u Republičkom konzervatorskom zavodu. Nakon Vojnovićeve smrti, od 1954. godine bila je dugogodišnja ravnateljica Muzeja za umjetnost i obrt tijekom razdoblja od 25 godina (Staničić 2001).

11 Većeslav Henneberg (Zagreb, 22. 3. 1889. – Zagreb, 5. 4. 1937.), diplomirani profesor povijesti i zemljopisa, profesor zagrebačke II. realne gimnazije zaposlen je kao kustos Narodnog muzeja, odjela za umjetnost i umjetnički obrt odlukom ministra od 23. siječnja 1925. godine (Personalni dosje Većeslava Henneberga, Arhiva MUO).

12 Arhiva MUO, ur. br. 343-1938.

13 Arhiva MUO, ur. br. 314-1938.

greb. Temeljem Zakonske odredbe Poglavnika od 12. svibnja 1941. godine¹⁴ o čuvanju umjetničkih i kulturno-povijesnih spomenika prvenstveno pravo na podržavljene predmete umjetničke i kulturno-povijesne vrijednosti imaju hrvatski državni muzeji. Cijelo osoblje muzeja radilo je 1942. godine na prikupljanju ugrožene građe, kao i prigodom preuzimanja i sređivanja građe iz posebnih zbirki u Zagrebu, na koje se odnosi *Zakonska odredba o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povijesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske*.¹⁵ Osim predmeta koje su obitelji ili pojedinci sami povjeravali muzeju, stručni su službenici muzeja u „podržavljenim stanovima“ Židova i nekih Srba jednako zbrinjavali zaplijenjene predmete. U potrazi za eventualno rasprodanim predmetima obilazili su tjedne sajmove kao i privatne zbirke te pratili ponudu staretinarnica i zalagaonica. Zavod za kolonizaciju¹⁶ organizirao je javne dražbe na kojima su se prodavali razni kućni predmeti s iseljenih i napuštenih posjeda, a njihovi službenici su obavještavali Muzej ukoliko bi se pojavili predmeti od potencijalnog interesa za očuvanje. Svu sakupljenu građu Muzej je pohranio u svojim spremištima u sanducima. Građa se povjerenstveno pregledavala, svrstavala i znanstveno obrađivala. Upraviteljstvo muzeja vodilo se isključivo muzejskim interesom pa je preuzimalo stvari koje su doista samo muzejske vrijednosti i značaja, bilo po svojoj starosti, bilo po umjetničkom obliku ili po svome kulturno-povijesnom značenju.¹⁷

Tkalčićevu ulogu u procesu instrumentalizacije državnih muzeja sukladno zakonskim odredbama tijekom uspostave NDH-a važno je procjenjivati na planu njegova cjeloživotnoga rada, opisane dugogodišnje bliske suradnje s kolegama iz Konzervatorskog ureda koji tih godina izravno sudjeluju u akcijama muzeja te uzimajući u obzir prvenstvena zalaganja za principe zaštite i očuvanja umjetnina u kriznim situacijama, čemu je praktično posvećen od 1912. godine. Ova će se zalaganja u poslijeratnom razdoblju manifestirati i u organizaciji dviju muzejskih izložbi, na koje možemo gledati kao na rezultate nastojanja za očuvanjem provedenog u djelo. Kao prva poslijeratna izložba, premda zatvorenog tipa, od 30. rujna do 31. prosinca 1945. godine predstavljena je *Izložba umjetničkih spomenika Srba u Hrvatskoj* na kojoj je bila prezentirana građa spašena za vrijeme okupacije. Bile su izložene ikone, tekstilni i metalni artefakti te drvorezbarski i knjigoveški radovi iz fruškogorskih manastira. Iako nije bila dostupna široj javnosti, tijekom trajanja ju je razgledalo 783 uzvanika.¹⁸ Nakon nešto više od mjesec dana uslijedilo je otvorenje prve restauratorske izložbe u Hrvatskoj koju je postavio restaurator Zvonimir Wyroubal s ciljem

---

14 *Zakonska odredba od 12. svibnja 1941. broj LXXVII-135-Z.p.-1941 o zabrani otuđivanja i izvažanja starinskih umjetničkih, kulturno-povijesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske* (ur. Mataić 1941: 227-228).

15 Članak 3. glasi: „Ustanove i privatnici, koji ne bi mogli sami brižljivo čuvati svoje starinske umjetničke, kulturno-povijesne i prirodne spomenike imaju ih predati kojem hrvatskom narodnom muzeju Nezavisne Države Hrvatske, koji će im izdati pismenu potvrdu o primitku, odnosno o kupnji u ime Nezavisne Države Hrvatske.“

16 Zavod za kolonizaciju osnovan je 5. svibnja 1941. temeljem Zakonske odredbe o osnivanju (NN 19/1941). Djelokrug zavoda protezao se na čitavo područje NDH. Zavod za kolonizaciju pripadao je nadležnosti Ministarstva udružbe do 10. veljače 1942. godine, kad je nadzor nad njime preuzelo Ministarstvo seljačkog gospodarstva. Kasnije je pripalo nadležnosti Ministarstva narodnog gospodarstva, a nakon njegova ukidanja 1943. nanovo osnovanome Ministarstvu seljačkog gospodarstva i prehrane. http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_1590 (pristup 15. ožujka 2022.).

17 Arhiva MUO, ur. br. 1041-1942.

18 Arhiva MUO, ur. br. 136-1947.

predstavljanja aktivnosti muzejske radionice na obnavljanju oštećenih predmeta tijekom ratnog razdoblja (Sunara 2012).

OD MUZEJSKOG ODJELA DO CENTRALNE DRŽAVNE INSTITUCIJE – PRVA JAVNA RESTAURATORSKA RADIONICA U HRVATSKOJ

Nakon niza godina ustrajnih pokušaja, a slijedom kontroverzne uloge koja je ratnih godina u novouspostavljenoj NDH dodijeljena MUO-u kao jednom od centralnih državnih muzeja, u MUO-u se osposobljava muzejska restauratorska radionica u kojoj Tkalčić zapošljava obrazovanog restauratora. Sagita Mirjam Sunara u doktorskoj disertaciji *Život i djelo Zvonimira Wyroubala* iz 2017. godine donijela je prikaz okolnosti uslijed kojih je radionica formirana i valorizirala doprinos Zvonimira Wyroubala u uspostavi prve javne restauratorske radionice u Hrvatskoj 1942. godine (Sunara : 2021, 2017). Ovdje izneseni podatci iz muzejskog arhiva upotpunjuju taj prikaz detaljnijim uvidom u djelokrug specijalistički raslojene djelatnosti zaštite muzejske građe koja se odvijala u muzeju.

S početkom rata muzejski se djelatnici (Vladimir Tkalčić, Ivan Bach, Zdenka Munk, Ruža Zanon, Zdenko Vojnović te podvornici Tomo Bogdanić, Josip Gjekić i Marijan Gionechetti) odlukom Konzervatorskog zavoda iz lipnja 1941. godine upućuju na popisivanje, snimanje te eventualno pohranjivanje umjetničkih, kulturno-povijesnih i prirodnih spomenika na području Nezavisne Države Hrvatske.¹⁹ Ministarstvo nastave – Odjel za visoke škole i znanstvene zavode već u srpnju nalaže muzeju akciju prikupljanja kulturno-povijesnih i umjetničkih predmeta iz svih napuštenih bivših pravoslavnih manastira i crkava.²⁰ Nalogom Ministarstva nastave od 22. listopada iste godine svi predmeti „koji se dopremaju iz grčko-istočnih stanova, crkava i manastira i iz židovskih stanova“ trebaju smjestiti do daljnje odluke u prostorije Hrvatskog državnog muzeja za umjetnost i obrt, a isti dan u muzeju je zaposlena Jelisava Bocarić kao dnevničar restaurator.²¹

Četrnaest izaslanika Hrvatskoga državnog muzeja za umjetnost i obrt u suradnji s upravama Hrvatskoga državnog arheološkog muzeja, Hrvatskoga državnog povijesnog muzeja i Hrvatskoga državnog etnografskog muzeja upućeno je na pregledavanje i popisivanje svih nedovoljno zaštićenih kulturno-povijesnih i umjetničkih predmeta, uz organiziranje njihovog pakiranja i dopreme u Zagreb.²² U ovim okolnostima muzejski se poslovi odvijaju u pojačanom režimu zaštite, a nasušna potreba za adekvatnim centrom specijaliziranim za obavljanje restauratorsko-konzervatorskih zahvata na oštećenim predmetima, koju je Tkalčić do tada višekratno isticao u planovima rada, sada zadobiva značaj prioriteta.

Do 1939. godine u Muzeju su se postupno, uslijed velikog priljeva novih predmeta²³ i formiranja novih izložbenih odjela, kao izložbene dvorane počele koristiti i prostorije koje su dotad služile kao spremište i radionica za popravak i konzerviranje predmeta. Muzej je time lišen adekvatnog prostora za obavljanje jedne od Tkalčiću najvažnijih muzejskih funkcija – za restauratorsku ra-

19 Arhiva MUO, ur. br. 254-1941.

20 Arhiva MUO, ur. br. 365-1941.

21 Arhiva MUO, ur. br. 701-1941.

22 Arhiva MUO, ur. br. 478-1941.

23 Usporedbom statističkih podataka o broju predmeta u fondusu iz 1934. (Arhiva MUO, ur. br. 95/1935), i godine 1939. (Arhiva MUO, ur. br. 123-1940) proizlazi da se fondus povećao za oko 2.400 predmeta.

dionicu koja bi trebala biti tehnološki opremljena za dezinfekciju i dezinsekciju. Tada su se popravci muzejskih predmeta obavljali u sobici veličine 4 m² u prizemlju muzeja, prostoriji bivšeg toaleta koja je u potpunom nedostatku radionica 1938. godine adaptirana za radionicu i svakako nije dostajala za popravak i montiranje imalo većih predmeta.²⁴

U okviru stavke izvanrednih izdataka prijedloga proračuna muzeja za 1941. godinu Tkalčić predviđa zasebno „Uređaj odjela za konzerviranje i restauriranje starina“ te daje nedvosmisleno obrazloženje dalekosežne vizije djelovanja ovog odjela: „Već odavna je potrebna Hrvatskoj znanstvena ustanova za stručno konzerviranje i restauriranje predmeta, jer se u najvećem broju slučajeva nestručnim radom raznih samozvanih, nekritičnih i nesavjesnih „majstora“ u nepovrat uništavaju naše umjetnine i drugi kulturno-historijski spomenici. Budući da je takova ustanova neophodno potrebna i ovome muzeju, koji sabire predmete iz čitave banovine Hrvatske, i Konzervatorskim zavodima u Zagrebu i Splitu, kojima je dužnost da se brinu za očuvanje i ispravno konzerviranje naših starina, to predlažem prema sporazumu sa konzervatorom u Splitu dr. Mihovinom Abramićem te sa konzervatorom u Zagrebu prof. Gjurom Szabom da se za čitavu banovinu Hrvatsku osnuje uzorna takva ustanova u Zagrebu u okviru ovog muzeja.“²⁵ Ovakvo obrazloženje pokazuje se kao posve osviještena i intencionalna anticipacija kasnijeg ostvarenja, koje je od iduće godine krenulo putem konkretizacije. Popis materijalne opreme specificira u tri grupe prema potrebama „slikarskog, kiparskog i fotografskog odsjeka“ radionice. Također napominje da treba „naročitih stručnih pomoćnih sila na pr. za razne stolarske, kiparske i dr. poslove kod konzerviranja i restauriranja muzejskih predmeta“.²⁶ Naime, konzervatorske radove i popravke na metalnim predmetima u Muzeju je od 1938. godine obavljao podvornik Josip Gjekić.²⁷

Doista, Tkalčićevoj molbi udovoljeno je s nekoliko novih zaposlenja. Bivši namještenik Vojno-tehničkog zavoda Dragutin Horvat²⁸ imenovan je Rješenjem Ministarstva nastave od 30. kolovoza 1941. godine laborantom²⁹, a u Muzeju je na tome mjestu radio sve do svoje smrti 1950. godine. Pored uobičajenih podvorničkih dužnosti obavljao je popravke muzejskog posuđa i druge stolarske radove. Tijekom ratnih godina u muzejskoj dokumentaciji pojavljuje se još i ime Franje Finka, strojobravar u radionici državnih željeznica u Zagrebu, imenovanog

---

24 Arhiva MUO, ur. br. 63-1939.

25 Arhiva MUO, ur. br. 304-1940.

26 Arhiva MUO, ur. br. 304-1940.

27 Josip Gjekić (Kragujevac, 26. 3. 1906. – ?) završio je četverogodišnji zanat za ljevača i kujundžijskog pomoćnika u Vitezu (od 1919. do 1923.) i tečaj za autogeno varenje metala (1929.). Od početka studenoga 1938. godine u Muzeju je bio zaposlen kao nadničar te je pored raznih podvorničkih zaduženja obavljao i razne poslove konzerviranja muzejskih predmeta. Za podvornika je postavljen u lipnju 1940. godine te je od listopada 1942. godine nalogom načelnika odjela za visoke škole i znanstvene zavode Ministarstva nastave premješten u Hrvatski državni muzej u Banjoj Luci, a u prosincu razriješen službe podvornika u zagrebačkom Muzeju (Personalni dosje Josipa Gjekića, Arhiva MUO).

28 Dragutin Horvat (Zagreb, 12. 5. 1909. – Zagreb, 21. 8. 1950.) nakon četiri razreda osnovne škole završio je četiri godine zrakoplovne podoficirske škole u Petrovaradinu (1926./27.). Godine 1948. pohađao je trojedni savezni konzervatorsko-preparatorski tečaj u Ljubljani, a već iduće godine kao predavač i ispitivač sudjelovao je na muzejsko-konzervatorskom tečaju za laborante-preparatore. Horvatovoj su obitelji, nakon što je njihov stan stradao u bombardiranju, godine 1943. ustupljene za stanovanje dvije podrumске prostorije muzejske zgrade (jedna soba i kuhinja), kojima su se koristili do Dragutinovog tragičnog stradanja u prometnoj nesreći (Personalni dosje Dragutina Horvata, Arhiva MUO).

29 Arhiva MUO, ur. br. 496-1941.

preparatorom 31. kolovoza 1941. godine. Već je u mjesecu studenome kao ustaški tabornik lišen službenih obveza u Muzeju te je 31. prosinca 1941. imenovan honorarnim preparatorom u Ratnom muzeju u Zagrebu, iako se na listi zaposlenika MUO-a navodi sve do srpnja 1944. godine.³⁰

Zvonimir Wyroubal³¹, nastavnik risanja na Državnoj realnoj gimnaziji u Požegi, imenovan je za crtača u Hrvatskom narodnom muzeju za umjetnost i obrt dana 6. kolovoza 1941.³² Neobična nomenklatura radnog mjesta koja nije podudarna sa stručnim opisom restauratorskog djelovanja, čime se Wyroubal primarno bavio, nije se promijenila tijekom svih godina u kojima je ideja o specijalistički razgranatom odjelu vrlo postupno prolazila proces hvatanja korijena u stvarnosti. Naime, kada uoči odvajanja restauratorske radionice iz okrilja Muzeja Tkalčić u 1947. godini od Ministarstva prosvjete traži novog namještenika, vjerojatno misleći na Edu Kovačevića koji će se muzejskom timu pridružiti od ožujka, ponavlja isti opis: „crtača VIII. R. za izradu crteža, grafikona, geografskih karata, natpisa...”³³ Također, Wyroubal prema tadašnjoj Tkalčićevoj sistematizaciji stručnih zaduženja nije jedini restaurator zaposlen u radionici tijekom ratnog razdoblja. Od 1942. godine pod Wyroubalovim vodstvom za restauraciju slika specijalizirala se Jelisava Paladin (rođ. Bocarić)³⁴, koja je inventarizirala znatan dio predmeta prikupljenih iz pravoslavnih crkava. Ona je u Muzeju za umjetnost i obrt postavljena za dnevničara restauratora 22. listopada 1941. godine odlukom ravnatelja Vladimira Tkalčića, temeljem ovlaštenja Ministarstva nastave u Zagrebu.³⁵ Stručni ispit za restauratora položila je krajem 1943. godine te je kroz iduće tri godine restaurirala tridesetak slika i ikona.³⁶ Tkalčićevo shvaćanje uspostavljene restauratorske radionice jest vrlo kompleksno, barem u idejnoj strukturi djelatnika i zaduženja, što odražava opis koji daje u izvještaju o radu za 1942. godinu.³⁷ Ondje navodi da muzej ima radionice za prepariranje, konzerviranje i restauriranje: slikarsku (akademski slikar Zvonimir Wyroubal), stolarsko-kiparsku (laborant Dragutin Horvat) te bravarsku i zlatarsko-kovinarsku za prepariranje predmeta iz plemenitih kovina i popravak finih mehanizama (preparator Franjo Fink). Do kraja godine uređena je i izba za dezinfekciju na tavanu, no uz mnoge propuste i manjkavosti pa Tkalčić 1943. godine, u pritužbi Ministarstvu unutarnjih poslova – Glavnom redateljstvu za javne poslove koje je pridonijelo njenom uređivanju, zaključuje da je uslijed is-

---

30 Arhiva MUO, ur. br. 340-1944.

31 Zvonimir Wyroubal (Karlovac, 1. 1. 1900. – Zagreb, 26. 12. 1990.), nakon osnovne škole i gimnazije koje je polazio u Gospiću, završio je Kraljevsku višu školu za umjetnost i umjetni obrt u Zagrebu. Studirao je slikarstvo te restauriranje slika i kipova u Parizu od 1922. do 1925. godine. U Zagrebu je 1930. godine položio ispit za učitelja vještina crtanja i krasopisa. Napisao je stručni tekst *Konzerviranje i restauriranje slika* čiji je strojopis od 41 stranice i 11 autorskih crteža Muzej od njega otkupio 1945. godine za prvi svezak Izdanja Hrvatskog Državnog muzeja za umjetnost i obrt. (Izvještaji o zaposlenicima, Arhiva MUO, ur. br. 529-1946; Arhiva MUO, ur. br. 156-1945.)

32 Arhiva MUO, ur. br. 30451-1941.

33 Arhiva MUO, ur. br. 1192-1946.

34 Jelisava Bocarić udana Paladin (Zagreb, 10. 9. 1915. – ?) prekinula je studij povijesti umjetnosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu zbog ratnih prilika 1941. godine. U Muzeju je radila do 1951. godine, a u poslijeratnom razdoblju, uz manje restauratorske popravke, tijekom preuređenja muzejskih zbirki radila je na prikupljanju podataka i pripremanju tekstova za postav i vodič o dionici staklenih predmeta. (Personalni dosje Jelisave Bocarić i Arhiva MUO)

35 Arhiva MUO, ur. br. 601-1954.

36 Arhiva MUO, ur. br. 529-1946.

37 Arhiva MUO, ur. br. 986-1942.

puštanja otrovnih plinova ugroženo zdravlje muzejskih djelatnika i učinak dezinfekcijskog postupka promašen.³⁸

Stabiliziranjem državnog ustroja nakon rata stvoreni su uvjeti za provođenje adekvatne sustavne zaštite i skrbi o materijalnoj baštini. Nacionalni Komitet oslobođenja Jugoslavije izdao je 20. veljače 1945. godine Odluku o zaštiti kulturnih spomenika i starina. Odmah po oslobođenju 23. srpnja 1945. izdan je i Zakon o zaštiti spomenika kulturnih i prirodnih rijetkosti Demokratske federativne Jugoslavije, kojim država preuzima zaštitu svih spomenika, a u svakoj je republici provodi Zemaljski zavod za zaštitu spomenika. Pravilnikom izdanim 7. studenoga 1945. određeno je da su pored stručnog organa za zaštitu Narodni odbori kontrolni organi zaštite. Sve ovo omogućilo je da aktivnost muzejske restauratorske radionice dobije još važniji, ali i znatno širi institucionalni okvir. U strojopisu sačuvanom u muzejskoj arhivi naslovljenom *Skica za reorganizaciju i proširenje restauratorskog rada* Zvonimir Wyroubal 7. rujna 1946. predlaže dvije mogućnosti proširenja restauratorske djelatnosti u Hrvatskoj, a obje polaze od stajališta da bi radionica Muzeja za umjetnost i obrt trebala biti ili generator nove institucije, „možda pod imenom Državni restauratorski zavod u Zagrebu“, ili inkubator novih stručnih kadrova (Wyroubal 1946).

Poslije rata u restauratorskoj je radionici, s obzirom na to da je za Muzej do tada već niz godina obavljala razne restauratorske i konzervatorske poslove, zaposlena slikarica i restauratorica iz Zagreba Stanislava Dekleva.³⁹ Slijedom dokumenata u urudžbenoj arhivi Muzeja, mahom potvrda o stručnom radu, proizlazi da je ona za restauriranje i konzerviranje slika i skulptura iz fundusa Muzeja povremeno honorarno angažirana već od 1936. godine⁴⁰, a osobito u razdoblju od 1941. do 1944. godine, kada je bilo potrebno restaurirati brojne ratom oštećene umjetnine.⁴¹ Dekleva je u Muzeju privremeno postavljena na jedino raspoloživo mjesto podvornika dnevnika 6. rujna 1945. godine⁴², a već iduće godine Tkalčić ju uz isticanje njenog iskustva i stečene stručne spreme predlaže za napredovanje kao jednog od najboljih naših restauratora.⁴³ Za Wyroubala Tkalčić u istoj prilici navodi: „Dugogodišnjim radom kao restaurator slika stekao je izvanrednu spremu te se može smatrati jednim od najboljih stručnjaka na tom polju u F.N.R.J.“. O vrsnosti stručnog rada muzejskih restauratora govore i drugi dopisi iz muzejske arhive koji svjedoče da su oni svoje usluge pružali i drugim muzejsko-galerijskim ustanovama diljem Hrvatske, poput Državne galerije umjetnina u Splitu.⁴⁴ Upravo Zvonimir Wyroubal i Stanislava Dekleva činit će stručni tandem „iseljene“ restauratorske radionice koja je iz skučenih uvjeta jedne prostorije u Muzeju preseljena u šest novih prostorija u zgradi na Strossmayerovom trgu 12. Povrh toga, u Muzeju krajem ratnog razdoblja na obnovi oštećenih predmeta počinje raditi i

---

38 Arhiva MUO, ur. br. 188-1943.

39 Stanislava Dekleva rođena je u Mariboru 20. 4. 1894. Završila je gradansku školu, a stručno likovno obrazovanje dobila je od oca Josipa, akademskog slikara i kroz privatnu poduku u Beču. Dekleva je radila i za druge institucije – Modernu galeriju, Dijecezanski muzej, Galeriju moderne umjetnosti u Splitu i Galeriju u Dubrovniku, te za crkve, privatnike i trgovce. U razdoblju između dva rata uspješno je konzervirala i restaurirala umjetnine iz zbirke dr. Ive Tartaglie, dr. Miljenka Strmića u Splitu, zbirke Drage Magjera i dr. Dušana Popovića u Zagrebu. (Izvještaj o zaposlenicima, Arhiva MUO, ur. br. 529-1946; Potvrda o stručnom radu Stanislave Dekleve od dana 6. kolovoza 1955., Arhiva MUO, ur. br. 774-1955).

40 Arhiva MUO, ur. br. 161-1944.

41 Arhiva MUO ur. br. 774-1955.

42 Arhiva MUO, ur. br. 1007-46.

43 Arhiva MUO, ur. br. 1192-46.

44 Arhiva MUO, ur. br. 541/46.

Tkalčićeva supruga, akademska kiparica Antonija, angažirana u svojstvu volontera restauratora i konzervatora od 1. ožujka 1944. do 31. ožujka 1948. godine.⁴⁵

Krajem studenoga 1946. godine izvršena je primopredaja prostorija Moderne galerije za restauratorsku radionicu Muzeja za umjetnost i obrt u prisutnosti komisije u sastavu: prof. Grgo Gamulin, načelnik Odjela za kulturu i umjetnost Ministarstva prosvjete NRH; prof. Vladimir Tkalčić, ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt; Mirko Rački, ravnatelj Moderne galerije; prof. Zdenka Munk, šef Odsjeka za muzeje; Ivo Steiner, referent Odsjeka za likovne umjetnosti; prof. Verena Han, kustos Moderne galerije i prof. Zvonimir Wyroubal, restaurator Muzeja za umjetnost i obrt.⁴⁶ Također Muzej tada dobiva i spremišta u neposrednoj blizini, u prostorijama Umjetničkog paviljona na Trgu kralja Tomislava.⁴⁷ Početkom 1947. godine započinje uređivanje restauratorskog laboratorija na adresi Strossmayerov trg 12; postavljaju se keramičke peći, naručuje se izrada stola za ispiranje slika. S komfornijim radnim područjem, omogućeno je dakako i širenje djelokruga radionice, čime ona ulazi u novu fazu razvoja pod polugom izravnoga državnog nadzora.

Nova faza legitimirana je u prosincu 1947. godine odlukom Ministarstva prosvjete – Odjela za kulturu i umjetnost o zabrani davanja umjetnina na popravak izvan postupka kojim su državne i gradske ustanove dužne sastaviti popis umjetnina predviđenih za konzervatorske i restauratorske radove prema hitnosti i značaju projekta te ih predati Ministarstvu koje će ih uputiti državnoj restauratorskoj radionici na popravak, što će za državne objekte biti besplatno.⁴⁸ Viši restauratori Zvonimir Wyroubal i Stanislava Dekleva prelaze u službu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u sklopu koje će radionica nadalje djelovati kao posebna organizacijska jedinica od 1. siječnja 1948. godine, i time su razriješeni dužnosti u Muzeju za umjetnost i obrt,⁴⁹ a primopredaja inventara radionice između Muzeja i Akademije službeno je dovršena 13. svibnja 1948.⁵⁰

STVARANJE OSNOVE ZA BUDUĆI MUZEJ SRBA U HRVATSKOJ

Recentna studija Andreja Vujnovića *Muzej Srba u Hrvatskoj : studija slučaja* (Vujnović 2021) ocrtava situacije u kojima se uloga Vladimira Tkalčića i istraživački doprinosi kustosa dr. Ivana Bacha pokazuju kao nezaobilazni vezivni čimbenici u temeljima muzealnog očuvanja građe pravoslavnih manastira u kontinentalnoj Hrvatskoj. Autor iznosi afirmativnu procjenu prosuđujući Tkalčićeve postupke iz rakursa konzervatorsko-ga stručnog djelovanja: „Bez obzira na određene sumnje u motivaciju Vladimira Tkalčića, po našoj procjeni njegove aktivnosti na sakupljanju i zaštiti srpske kulturne baštine počivale su na stručnim muzejskim postulatima i bile su gotovo isključivo u funkciji principijelne zaštite muzejskog nasljeđa. Uz iniciranje i rukovođenje djelatnostima zaštite srpskog kulturnog blaga u toku Drugog svjetskog rata Tkalčiću se, neosporno, u zaslugu treba upisati i to što je u okviru MUO i prije rata učestvovao u njegovom osnivanju te postavio vrhunsku profesionalnu

45 Arhiva MUO, ur. br. 601-1954.

46 Primopredaja prostorija u sklopu Moderne galerije Restauratorskoj radionici Muzeja za umjetnost i obrt, Arhiva MUO, ur. br. 1028-1946.

47 Arhiva MUO, ur. br. 136-1947.

48 Arhiva MUO, ur. br. 1256-1947.

49 Arhiva MUO, ur. br. 508-1948.

50 Arhiva MUO, ur. br. 388-1948.

osnovu za njegovu konstituciju i organizaciju“ (Vujnović 2021:13). Vujnović također upućuje na činjenicu da i sam Tkalčić naglašava kontinuitet između „početka“ Muzeja Srba u Hrvatskoj i njegova „osnivanja“ te u Izvještaju o radu za 1948. navodi kao godinu nastanka Muzeja Srba 1933. godinu, odnosno početak svog mandata (Vujnović 2021:18). Začetak, rane faze razvoja i napokon djelatnost službenog Muzeja Srba u okvirima Muzeja za umjetnost i obrt možemo pratiti sve do siječnja 1948. godine, kada su njegove zbirke, knjižnica, administrativna i računovodstvena arhiva⁵¹ te administrativno i stručno osoblje pripojeni Povijesnom muzeju u Zagrebu.⁵²

Prilikom pripremanja novog odjela pravoslavne crkvene umjetnosti 1934. godine u ispražnjenim prostorijama drugog kata nakon iseljenja Moderne galerije, u ciljanom sabiranju i istraživanju umjetničkih i kulturno-povijesnih predmeta Tkalčiću je bila od posebne važnosti pomoć Boška Strike († 1945.), poštanskog službenika u Zagrebu, ujedno amatera istraživača srpskih spomenika u sjevernoj i zapadnoj Hrvatskoj, čiju je knjigu *Dalmatinski manastiri : srpske zadužbine*⁵³ iz 1930. godine novi ravnatelj kupio za muzejsku knjižnicu u listopadu 1933. godine.⁵⁴ Strika je bio povjerenik na čiju su pomoć računali i drugi djelatnici Arheološkog ili Etnografskog muzeja kao i Konzervatorskog zavoda, poput Gjure Szaba, koji mu primjerice 1922. godine upućuje molbu da traga za predmetima za muzej.⁵⁵ Za buduće uspostavljanje muzejskog odjela pravoslavne umjetnosti važna je činjenica da se 1935. godine od Strike otkupljuju grafički listovi sakralne ikonografije iz 17., 18. i 19. stoljeća.⁵⁶ Iduće nabave od Strike, odnosno više njih, bilježimo tijekom 1938. godine. Neke, poput otkupa češkog porculana proizvedenog u tvornici Brezova (Pirkenhammer)⁵⁷ i staklenih predmeta iz bečke tvornice Lobmeyer⁵⁸ pokazuju da su zahvaljujući njegovoj podršci profitirale i druge muzejske zbirke, no istaknimo dvije Strikine ikone, od kojih je *Sv. Mučenica* datirana u 1718. godinu iz crkve sv. Petke u Gornjim Dubravama darovana (MUO 6979), a druga s prikazom Krista Pantokratora i prizorima iz njegova života iz 17. stoljeća otkupljena (MUO 6981), a obje su unatoč vidljivim oštećenjima uvrštene u muzejski postav zbirke pravoslavne umjetnosti, kako prikazuje fotografija⁵⁹ izložbene prezentacije iz 1939. godine. Do tada je zbirka pravoslavne umjetnosti već uređena kao novi odjel muzeja, iako se izložbeni postav kontinuirano nastavlja popunjavati akvizicijama umjetnički vrijednih predmeta.

Zbirka pravoslavne umjetnosti otvorena je u muzeju 1937. godine, o čemu doznajemo iz pisma koje Tkalčić upućuje karlovačkom parohu u ožujku 1938. godine u vezi s pregledom umjetnina na tavanu crkve sv. Nikole u Karlovcu. Na ovom mjestu Tkalčić naznačuje i tipološki postav zbirke: „U njoj su izložene ikone, plaštanice, metalni poliptisi, rezbarene panagije i druge crkvene starine.“⁶⁰ Premda su prilikom izdvajanja Muzeja Srba u Hrvatskoj za njegov fundus preuzeti i neki predmeti koje je Tkalčić prikupio u prijeratnom razdoblju, grupa od nekoliko vrijednih

51 Arhiva MUO, ur. br. 77-1948.

52 Arhiva MUO, ur. br. 539-1948.

53 *Dalmatinski manastiri : srpske zadužbine : sa 162 slike i dvema mapama*. Zagreb: Tiskara Merkantile (Jutriša i Sedmak), 1930.

54 Arhiva MUO, ur. br. 324-1933.

55 Arhiva MUO, ur. br. 35-1922.

56 Predmeti su uvedeni u inventar pod brojevima od MUO 5513 do 5535.

57 Predmeti su uvedeni u inventar pod brojevima MUO 6412, te od MUO 6471 do 6476.

58 Predmeti su uvedeni u inventar pod brojevima MUO 6480 – 6482 te MUO 6477 – 6479.

59 Fototeka br. 728.

60 Arhiva MUO, ur. br. 100-1938.

predmeta iz ove cjeline očuvala se u Muzeju za umjetnost i obrt do danas. Spomenuta fotografija muzejskog postava iz 1939. godine značajan je dokaz zapažanja Ivana Bacha da se u Muzeju „nalazi zanimljiva zbirka većinom domaćih ikona“ (Bach 1939a:19). Njegov se komentar odnosio na umjetnine poput ikone Petra Rafailovića iz 1782. godine, koju je Julijana Brunšmid darovala 1934. godine (MUO 4408), ikonu pristiglu iz zbirke Salomona Bergera provenijencijom iz Sjeverne Makedonije iz 18. stoljeća (MUO 4569), dvije ikone s prikazima Isusa i Bogorodice s djetetom iz oko 1800. godine otkupljene od Nade Ciganović Omčikus 1937. godine (MUO 6208, 6209), dvije ikone s prikazima Bogorodice na prijestolju s djetetom iz druge polovine 17. stoljeća i Bogorodice s arhijerejima otkupljene od Strikinog prijatelja, slikara i grafičara Milenka Gjurica 1938. godine (MUO 6721, 6923) te dvije ikone otkupljene od Hinka Lederera (MUO 5971, 6240). Usporedbom fotografija zasebnih predmeta koje je Tkalčić snimio prilikom uređenja zbirke 1934. te 1937. i 1938. godine s uvidom u inventarnu bazu muzejskih predmeta moguće je zaključiti da su zanimljivom korpusu zbirke pravoslavne umjetnosti pripadale i jedna od najstarijih ikona iz Novigrada s početka 15. stoljeća (MUO 38), ulje na platnu s prikazom Povijesti Spasenja i hramom Vaskrsenja u Jeruzalemu s početka 19. stoljeća (MUO 4269), dalmatinska ikona Bogorodice s djetetom i svecima iz 1617. godine (MUO 4276), ikona s prikazom Deisis iz oko 1800. godine (MUO 5565), kao i ikona s prikazom Bogorodice s raspekom iz 1617. godine (MUO 5694).

S aktivnošću uređivanja pravoslavne muzejske zbirke krajem tridesetih godina istovremeno se i komplementarno prožima Tkalčićev terenski rad i angažman na uređenju riznica i biblioteka pravoslavnih spomenika u Gomirju, Hrvatskoj Kostajnici, Komogovini i Mećečanima, o čemu potankosti iznosi Ivan Bach u tekstu naslovljenom *Rad Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu na sačuvanju i proučavanju umjetničkih i kulturno-povijesnih spomenika Srba u Hrvatskoj* (Bach 1946). Boško Strika, autor knjige *Fruškogorski manastiri : srpske zadužbine*⁶¹, a ujedno sin svećenika, bio je iskusan specijalist za pravoslavnu crkvenu građu te poznavatelj ljudi i prilika na terenu, čime je Tkalčiću bio nezaobilazan suradnik prilikom uređivanja arhiva i riznice manastira sv. Jovana Preteče u Gomirju kod Ogulina. Terenski izvidi i fotografiranje predmeta u riznici manastira poduzeti su u travnju 1938. godine. Već u svibnju bilježimo darovanja dvanaest predmeta Muzeju od strane uprave manastira, a Vladimir Tkalčić šalje zauzvrat prve izradene fotografije.⁶² Prema uvidu u osamdesetak snimaka iz muzejske fototeke⁶³ fotografiranje je potrajalo sve do kraja godine te je u duhu svojih fotografskih preferencija i kompetencija većinu građe snimao sam Tkalčić, iako u prosincu taj posao dovršava kustos Ivan Bach. U suradnji sa Strikom Tkalčić je izradio stručni katalog zbirke i u jednoj prostoriji uredio zbirku riznice u vitrinama za koje je izradio nacрте. Tijekom 1939. godine uz potporu Konzervatorskog zavoda isti se posao fotografiranja umjetnina s ciljem popisivanja i uređivanja umjetničke zbirke riznice pravoslavne crkve odvijao u Hrvatskoj Kostajnici, gdje je Tkalčić snimao crkvu sv. Mihajla i Gavrila, grobnu kapelu sv. Petra i nadgrobne spomenike te u okolici manastire u Komogovini i Mećečanima. Terenski rad na istraživanju i snimanju spomenika nastavio se do početka rata kada je prekinuto planirano uređenje riznice u Hrvatskoj Kostajnici.

Tijekom 1941. godine, uslijed već opisanih okolnosti, pod rukovodstvom Tkalčića ekipe stručnjaka zagrebačkih muzejskih ustanova i Konzervatorskog zavoda od dvadesetak suradnika pre-

61 *Fruškogorski manastiri : srpske zadužbine : sa 127 slika i jednom mapom*. Zagreb: Tisak Zaklade tiskare Narodnih novina, 1927.

62 Arhiva MUO, ur. br. 191-1938; Arhiva MUO, ur. br. 209-1938.

63 Fototeka 501-545, 565-598, 608-609, 643-648.

uzele su u muzejsku pohranu građu iz četrnaest napuštenih manastira u Fruškoj gori, kao i iz drugih manastira i pravoslavnih crkava na području Hrvatske i Slavonije. Izvidi i evakuacija odvijali su se na lokalitetima izloženima visokom riziku rušenja i uništenja. U manastirima, vladličanskim dvorovima, vladličanskim crkvama, parohijskim crkvama i na grkokatoličkim grobljanskim kapelama pregledavale bi se i razvrstavale umjetnine, arhivski materijal i biblioteke te bi se odmah prionulo na poslove pakiranja i otpreme materijala odabranog za očuvanje. Zbog ratnih prilika sav se rad odvijao u grozničavoj brzini pri kojoj bi Tkalčić obrađivao i po nekoliko različitih lokaliteta dnevno, ostavljajući pojedine timove na poslovima pakiranja *in situ*. Ivan Bach piše: „Srijemska je ekipa morala u 17 dana preuzeti starine iz svih fruškogorskih manastira, jer je samo u tom roku mogla raspolagati jednim jedincatim kamionom za prijevoz stvari do željeznice.“ Dokumentaciju pregledanih lokaliteta s popisima preuzetih umjetnina donosi Dušan Vuletić u doktorskoj disertaciji *Spašavanje i inventarizacija kulturne baštine Srema – pokretnih spomenika kulture – u toku drugog svjetskog rata* (Vuletić 1989).⁶⁴

Nakon rata prionulo se izdvajanju umjetnina pohranjenih u MUO-u, a po nalogu Ministarstva prosvjete 17. srpnja 1945. konstituirana je u tu svrhu Komisija u kojoj su pored ravnatelja muzeja Vladimira Tkalčića članovima proglašeni muzejski djelatnici Zdenko Vojnović⁶⁵ i dr. Ivan Bach te dr. Radoslav Grujić, delegat Patrijaršije i Sinoda SPC-a (Vujnović 2021:50). Muzej je predao prema postojećim Zapisnicima sve spašene predmete iz fruškogorskih manastira, s područja Srijema izaslanicima Umjetničkog muzeja u Beogradu te izaslaniku sv. Sinoda profesoru Radoslavu Grujiću, koji je kao konzervator Povjerenstva za čuvanje historijskih i umjetničkih spomenika bio dobro upoznat sa Szabovim i Tkalčićevim modusom terenskih istraživanja u konzervatorske svrhe.⁶⁶ Predmeti iz pravoslavnih manastira i crkava koji potječu s područja NRH i dalje su povjereni na skrb Muzeju za umjetnost i obrt od strane Glavnog odbora Srba u Hrvatskoj. Ovaj odbor u suradnji sa SKD-om „Prosvjeta“ 1946. godine osnovao je Muzej Srba u Hrvatskoj kao odjel Muzeja za umjetnost i obrt te za izlaganje spašenog materijala omogućio korištenje prostorija u Ulici bana Jelačića 4 (kasnije Ulica Ive Marinkovića, danas Ulica Frane Petrića).⁶⁷

Stručnoj obradi zbirke posvetio se dr. Ivan Bach koji je od 1946. do 1950. godine pripremio i publicirao više radova posvećenih njenim različitim aspektima⁶⁸, među kojima se ističe cjelovita studija o segmentu slikarstva publicirana u *Historijskom zborniku*.⁶⁹ Također, 1946. godine predao je rukopis *Umjetničke starine Srba u Hrvatskoj. Rad Muzeja za umjetnost i obrt u Zagre-*

---

64 Strojopis dostupan u knjižnici MDC-a.

65 Zdenko Vojnović (Zagreb, 12. 3. 1912. – Rijeka, 15. 7. 1954.) nakon studija filozofije i estetike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu započeo je rad u MUO-u kao knjižničar volonter. Od 1941. primljen je u stalni radni odnos, a u lipnju 1952. godine naslijedio je Tkalčića kao direktor Muzeja. Značajan je i kao osnivač kolegija muzeologije na zagrebačkom Filozofskom fakultetu 1950. godine (Staničić 2007).

66 Ivan Bach navodi da su „1910. godine kad je organizirano u Zagrebu Povjerenstvo za čuvanje historijskih i umjetničkih spomenika u Hrvatskoj i Slavoniji beogradski povjesničari Dimitrije Ruvarac i Radoslav Grujić preuzeli brigu o popisivanju, fotograflanju i čuvanju srpskih spomenika u Hrvatskoj“ (Bach 1946). Grujić je za konzervatora povjerenstva imenovan 1912. u Zagrebu (Vujnović 2021: 133).

67 Arhiva MUO, ur. br. 136-1947.

68 BACH, Ivan. „Veze ruske i srpske umjetnosti u Hrvatskoj. Novi prilozii poznavanju ruskih upliva na umjetnost Srba u Hrvatskoj“ *Srpska riječ*, 4. 1. 1946., str. 12.

69 BACH, Ivan. 1949. „Prilozi povijesti srpskog slikarstva u Hrvatskoj od kraja XVII do kraja XVIII st.“ *Historijski zbornik* (Zagreb) 2: 185-209; BACH, Ivan. 1950. „Ispravci i dopune „Prilozima povijesti srpskog slikarstva u Hrvatskoj od kraja XVII do kraja XVIII stoljeća“.“ *Historijski zbornik* (Zagreb) 3: 445-446.

bu na proučavanju i sačuvanju srpskih umjetničkih i kulturno-historijskih spomenika u Hrvatskoj za tisak u izdanju SKD-a „Prosvjeta“ te je u SKD-u „Prosvjeta“ održao dva predavanja o umjetničkim spomenicima Srba u Hrvatskoj.⁷⁰ Nakon osnivanja novog odjela i dodjele kredita Muzeju, zahvaljujući kojemu početkom 1947. godine započinje uređivanje muzejskog postava u novododijeljenim prostorijama prema stručnoj koncepciji Ivana Bacha u likovnom aranžmanu Ede Kovačevića⁷¹, Tkalčić i Bach još kratko nastavljaju usmjeravati pripreme za otvorenje izložbenog postava javnosti kao i utjecati na razvoj institucije. SKD „Prosvjeta“ na prijedlog Muzeja za umjetnost i obrt nabavlja nove umjetnine, poput brončanog poliptiha iz prve polovine 19. stoljeća (uveden u inventar pod br. 9177)⁷², a Tkalčić se angažira oko zaposlenja restauratora Ivana Lončarića, apsolutna Filozofskog fakulteta s položenim tečajem za muzejske i konzervatorske radnike, koji je od 19. lipnja 1947. radio na restauriranju metalnih predmeta u Odjelu „Muzej Srba u Hrvatskoj“⁷³. Neposredno uoči izdavanja Wyrubala i Dekleve iz muzejskog okvira djelovanja Tkalčić, nesumnjivo misleći na njih, u molbi za novog restauratora piše: „Drug Lončarić već danas umije vrlo dobro preparirati metalne muzejske predmete, a kao slikar također se s uspjehom okušao u restauriranju djela likovnih umjetnosti pa bi uz muzejske restauratore slika i kipova bez sumnje ubrzo stekao potpunu spremu u tom polju.“⁷⁴ Prvotni postav zbirke bio je od ljeta 1947. godine dostupan stručnjacima i polaznicima tečaja za muzejsko i konzervatorsko osoblje te je bilo planirano da se ubrzo otvori za javnost, zbog čega Tkalčić traži povrat dviju slika posuđenih za izložbu srpskog slikarstva Umjetničkom muzeju u Beogradu.⁷⁵ U vezi s tim u listopadu se Tkalčić obraća beogradskom konzervatoru Đorđu Boškoviću tražeći konzultacije u vezi sjevernodalmatinskih manastira Krupe, Krke i Dragovića, koje je namjeravao uključiti u izložbeni pregled umjetnosti Srba putem fotografskih i grafičkih prikaza.⁷⁶ Od polovine prema kraju 1947. godine zaposleno je novo osoblje, „samostalni nosioci rada“ – prvo pomoćni službenici Pavao Andrišek i Štefanija Bartolić, zatim šef odjela Branko Sučević, kustos vježbenik Fedor Moačanin⁷⁷ i arhivistica Marija Rukavina, koji su od prosinca nastavili s preuređenjem zbirke (Vujnović 2021:107-108), čime se razdoblje Tkalčićeva i Bachova utjecaja odnosno ingerencije Muzeja za umjetnost i obrt za organizaciju novouspostavljene institucije polako privodi kraju.

---

70 Arhiva MUO, ur. br. 529-1946.

71 Edo Kovačević (Gospić, 16. 11. 1906. – Zagreb, 15. 3. 1993.) bio je u Muzeju za umjetnost i obrt zaposlen kao likovni suradnik od 18. ožujka 1947. do 26. lipnja 1954. godine na zadacima likovnog postava muzejskih zbirki i izložbi (Arhiva MUO).

72 Arhiva MUO, ur. br. 644-1947.

73 Arhiva MUO, ur. br. 959-1947.

74 Arhiva MUO, ur. br. 838-1947.

75 Arhiva MUO, ur. br. 810-1947.

76 Arhiva MUO, ur. br. 988-1947.

77 Fedor Moačanin (Zagreb, 22. 8. 1918. – Zagreb, 9. 4. 1997.) prije zaposlenja u Muzeju Srba u Hrvatskoj od 27. lipnja 1946. godine stažirao je kao kustos povijesne zbirke u tadašnjoj Gipsoteci. Od 1962. imenovan je ravnateljem Muzeja Srba u Hrvatskoj. U prosincu 1966. godine prelazi s pozicije ravnatelja Povijesnog muzeja Hrvatske na mjesto kustosa dokumentarista u Muzej za umjetnost i obrt, gdje je na stručnoj obradi zbirki radio sve do umirovljenja krajem kolovoza 1983. godine (Personalni dosjev Fedora Moačanina, Arhiva MUO).

Slika 1. Fotografija muzejskog postava pravoslavne umjetnosti iz 1939. godine, Muzej za umjetnost i obrt

STVARANJE IDEJNE I MATERIJALNE OSNOVE ZA BUDUĆI TEHNIČKI MUZEJ

Markita Franulić i Davor Fulanović u tekstu posvećenom povijesnom pregledu razvoja Tehničkog muzeja sintezno upućuju da se „ideje i inicijative o muzeju koji bi prikupljao tehničku građu pojavljuju još krajem 19. i tijekom prve polovine 20. stoljeća“ (Franulić, Fulanović 2015:11). Začetak intencionalnog sabiranja i izlaganja tehničkih proizvoda u Zagrebu je ostvaren 1904. godine u prvom postavu Trgovačko-obrtnog muzeja u Zagrebu (Kolar-Dimitrijević 1992; Jurić, Vujić 2001), a među kasnijim inicijativama uspostave fondova tehničke građe nezaobilazan je rad Vladimira Tkalčića koji je u Muzeju za umjetnost i obrt tijekom međuratnog razdoblja započeo s formiranjem novih izložbenih odjela i fundiranjem tehnoloških zbirki (Bach 1940a, 1940b, 1940c:17; Munk 1970:12; Tonković 2005:148; Osrečki Jakelić 2005:178). Misleći i djelujući na široj osnovi planiranja u tom smjeru, do kraja mandata uvelike je pridonio pripremnj fazi

utemeljenja Tehničkog muzeja, zbog čega je 1957. godine proglašen počasnim članom Društva za unapređenje djelatnosti Tehničkog muzeja NR Hrvatske.

Društvo za unapređenje djelatnosti Tehničkog muzeja NR Hrvatske konstituirano je po osnutku Tehničkog muzeja 1955. godine, dok su se institucionalni obrisi nove institucije nazirali u razmatranjima prijedloga njegovog naziva⁷⁸ i fizičkog smještaja. Utemeljeno je s ciljem potpomaganja „bilo u sakupljanju potrebnog materijala, koji će služiti kako izložbenim odjelima Muzeja, tako i s druge strane da podupre i sve druge aktivnosti koje naš Muzej ima u programu u vezi s izobrazbom kadrova, u vezi rada i suradnje s nizom društvenih, masovnih i tehničkih organizacija.“⁷⁹ Dužnost tajnika toga Društva obavljao je prvi ravnatelj Tehničkog muzeja Predrag Grdenić⁸⁰, u poslijeratnom razdoblju zaposlen kao tajnik Muzeja za umjetnost i obrt, blizak Tkalčićev suradnik kojemu je bilo povjereno cjelokupno upravno-administrativno poslovanje Muzeja za umjetnost i obrt. On je prilikom iznošenja prijedloga na prvoj glavnoj skupštini da se Vladimira Tkalčića proglasi počasnim članom Društva opisao značaj Tkalčićevih zalaganja u procesu zasnivanja osnove Tehničkog muzeja: „...on je jedan od prvih osnivača današnjeg Tehničkog muzeja. Prof. Tkalčić je još pred dva decenija mislio o tome Tehničkom muzeju i sve ono, što sam u izvještaju spomenuo da ćemo dobiti od Muzeja za umjetnost i obrt – kao razne zbirke, foto-aparate, satove, strojeve itd... sve je to bilo prikupljeno brigom i marom prof. Tkalčića, seniora naše muzeologije – da danas sutra bude prvi fundus jednog velikog i suvremenog Tehničkog muzeja, kao što je zamišljen ovaj naš današnji, što ga je Narodna vlast osnovala 1954. godine.“⁸¹ Sukladno podatcima dostupnima iz dokumentacije Muzeja za umjetnost i obrt ovdje se iznosi uvid u tijek Tkalčićevog doprinosa idejnoj i materijalnoj osnovi nove institucije.

Već 1935. godine Vladimir Tkalčić u *Apelu proizvođačima umjetničko-obrtnih predmeta* izražava svoju sabirateljsku namjeru ovim riječima: „...Muzej naročitu pažnju svraća i na samu tehniku umjetničkog obrtnog rada. Zato on da ilustrira način postojanja i faze izradivanja pojedinih artefakata, a to je sam rad u raznim umjetno obrtničkim radionicama i industrijama, osniva specijalne tehnološke zbirke. Uprava ovog muzeja hoće na ovaj način interese naše nauke spojiti s interesima naše industrije, a pouzdano se nada da će ta akcija i uspjeti i da će naši producenti i za svoju i za opću korist rado odazvati ovom apelu.“⁸² Slijedom iskazane potpore mnogih pojedinaca i društvenih organizacija poput Saveza grafičara, Fotokluba ili *Narodnih novina*, koje su se odazvale ovom i drugim sličnim pozivima, a povodom obilježavanja šezdesete obljetnice, u Muzeju su početkom 1940. godine doista „uređeni su i otvoreni u posebnoj dvorani najnoviji odjeli za grafiku, tiskarstvo i knjigoveštvo te za fotografiju“ (Bach 1940c:17). Time se ujedno politika sabiranja širi i prema praćenju razvoja kinematografije, pa kustos Bach u tekstu objavljenom u *Jutarnjem listu* povodom otvorenja novih zbirki poziva čitatelje na darovanje ili ustupanje filmske građe Muzeju (Bach 1940c:17). Premda

---

78 Razmatralo se je li primjereniji naziv Tehnički muzej ili Tehnički centar.

79 Stenografski zapisnik prve glavne godišnje skupštine Društva za unapređenje djelatnosti Tehničkog muzeja N.R. Hrvatske (28. VI. 1957.), Mjesto: Savez društava inženjera i tehničara Berislavićeva 6/1 Zagreb, 1957., str. 3 (Odjel dokumentacije MUO, osobni fond Vladimira Tkalčića).

80 Predrag Grdenić (Križevci, 15. 8. 1907. – Zagreb, 4. 2. 1975.) bio je zaposlen kao tajnik Muzeja za umjetnost i obrt u razdoblju od 6. lipnja 1945. do 21. travnja 1955., kada je razriješen dužnosti u MUO-u zbog premještanja u Tehnički muzej (Personalni dosje Predraga Grdenića).

81 Ibid., str. 40.

82 Arhiva MUO, ur. br. 52-1935.

ova zamisao nije zaživjela u fundusu, zanimljivo je da će kroz petnaestak godina u Muzeju biti održana savezna izložba⁸³ posvećena desetogodišnjici razvoja filma u FNRJ 1945. – 1955., čime Muzej nastavlja komunicirati orijentaciju prema praćenju medijskih fenomena.

Slijedom vremena, iz inicijative sabiranja proizvoda tehnike i industrije s ciljem da se dokumentira i prikaže prijelaz obrtnog načina proizvodnje u manufakturni i industrijski te razvitan industrijske proizvodnje, izrasla je znatno šira vizija koju Tkalčić eksplicitno izražava 1948. godine: „Ove tehničko-industrijske zbirke moraju nužno svojim daljim razvitkom obuhvatiti tako veliki djelokrug da će se trebati organizirati zaseban muzej tehnike pa je uprava ovog muzeja već predložila Ministarstvu prosvjete detaljan plan za ustrojstvo takvog muzeja.“⁸⁴ Uslijed odlučnosti u praćenju suvremenih doseg tehnika, pri čemu nastoji sklopiti trajna partnerstva, u molbi upućenoj tvrtki *Philips* u Beogradu Tkalčić traži prospekte s prikazom aparature za snimanje zvuka na celuloidnoj vrpici Phillips-Millerovim postupkom: „ako biste mogli od vremena na vrijeme obavještavati tehnički odjel našeg muzeja pomoću prospekata ili na drugi način o svim novim proizvodima Vašeg poduzeća kako bi taj odjel ne samo putem stručne štampe nego i direktno od Vas bio upoznat s novim tekovinama onih grana tehnike na kojima radi vaše poduzeće.“⁸⁵

U cilju osnivanja zasebnog tehničkog muzeja Muzej za umjetnost i obrt surađuje s Društvom inženjera i tehničara NRH. Ovo društvo dopisom naslovljenim *Prijedlog za osnivanje Tehničkog muzeja* informira o svojim nastojanjima Savez društava inženjera i tehničara FNRJ, Beograd: „Mogućnost čuvanja zastarjelih tekovina, koje su vrlo poučne u nastavnom pogledu bila bi u ostvarenju Tehničkog muzeja. Osnivanjem ove ustanove spriječilo bi se upropaštavanje mnogih zanimljivih starih strojeva, uređaja, instrumenata i drugo, koji se danas više ne upotrebljavaju, ali bi bili izvanredno korisni kod izobrazbe novih kadrova tehničkih stručnjaka. Tehnički muzej omogućio bi budućim generacijama da se upoznaju s prvim počecima tehničkog razvoja u našoj zemlji i bio bi svakako vrijedan spomenik naše tehničke kulture.“⁸⁶ Dopis je upućen stručno-školskim ustanovama, Muzeju za umjetnost i obrt, Ministarstvu rudarstva FNRJ, Ministarstvu rudarstva NRH, Ministarstvu lake industrije FNRJ i Ministarstvu teške industrije FNRJ.

Kroz cijelu 1948. godinu u Muzeju su se odvijale pripreme za izložbu triju tehničkih zbirki koja je trebala prikazati povijesni razvoj fototehnike, fonotehnike i bravarske tehnike. Izložba tehničkog karaktera imala bi svrhu pobuđivanja popularizacije zanimanja za tehniku te bi trebala predstavljati „prve stvarne rezultate u nastojanju oko osnivanja našeg posebnog tehničkog muzeja“, piše Tkalčić u dopisu kojim se obraća novouspostavljenoj organizaciji „Narodna tehnika“ za suradnju.⁸⁷ Izložba se planirala otvoriti u siječnju 1949. godine u Umjetničkom paviljonu, povodom 110. godišnjice fotografije i u vezi s kongresom „Narodne tehnike“ koji će se održati u isto vrijeme.⁸⁸ Zbog što bolje organizacije izložbe osnovan je uži odbor koji je vodio brigu oko organizacije i postava, a u kojemu su bili Milan Fizi, nastavnik Foto-škole, Branko Vojnović

83 Izložba *Razvoj jugoslovenskog filma 1945 - 1955* u organizaciji Muzeja za umjetnost i obrt i Udruženja filmskih radnika pod pokroviteljstvom predsjednika Republike Josipa Broza Tita u Muzeju se mogla razgledati od 3. do 9. travnja 1955. godine u dvokratnom radnom vremenu (Odjel dokumentacije MUO, Plakat u fundusu MUO 10976/4).

84 Arhiva MUO, ur. br. 539-1948.

85 Arhiva MUO, ur. br. 704-1948.

86 Arhiva MUO, ur. br. 322-1948.

87 Arhiva MUO, ur. br. 1099-1948.

88 Arhiva MUO, ur. br. 1103-1948.

iz Ministarstva prosvjete, Odjela za kulturu i umjetnost, ing. Pavao Jušić i jedan predstavnik „Narodne tehnike“.

Tkalčić u dopisu *Philipsu* od 23. srpnja 1948. obrazlaže koncepciju izložbe: „Ova je izložba zamišljena tako da se u fono-tehnici prikazuju uz elemente akustike razni glazbeni instrumenti, zatim mehanički instrumenti samo za reprodukciju tonova (od Carillon na urama do aristona i nanopana), pa instrumenti za snimanje i reprodukciju zvuka (Edisonov fonograf, Berlinerov i moderni gramofon te elektrogramofon) i zatim radio te tonfilm. U fototehničkom dijelu izložbe prikazat će se glavni elementi optike, fotografika – kao struka s raznim svojim tehnikama do fotografije u boji, kinematografika (nijemi film, film u boji i plastični film) do televizije... Tehničkom odjelu ovog muzeja je zadatak da obuhvati sve grane tehnike te zato sakuplja materijal s raznih grana tehnike. Tako smo među ostalim upravo ovih dana dobili jedan od prvih parnih strojeva koji je bio u upotrebi u Hrvatskoj od 1947. godine, zatim jedan od prvih automobilskih motora tvornice Peugeot koji su se serijski proizvodili... Posebno biste zadužili naš muzej ako biste mogli pribaviti našem tehničkom odjelu primjerke već zastarjelih Philipsovih proizvoda, koji su svojevremeno u razvitku odnosno grane tehnike značile izvjestan korak naprijed. Svaki pa i najmanji prilog ove vrsti vrlo dobro će poslužiti našem tehničkom Muzeju u odgovarajućem odjelu.“⁸⁹ Tehničke naprave nastoji prikupiti i od Uprave radiostanice u Zagrebu, traži da se za buduću Tehničku muzej sakupi neupotrebjiva ili odbačena tehnička građa (razni stari aparati ili dijelovi aparata, vrpce za snimanje tona, odbačene gramofonske ploče) kojom se služila radiostanica; ona bi prikazivala ne samo razvoj radiostanice, nego i radiofonije uopće.⁹⁰ Nadalje, za potrebe Tehničkog muzeja obraća se i Ministarstvu prosvjete tražeći stare neupotrebjive telefonske aparate iz rashoda.⁹¹ Uoči likvidacije svoje *Foma foto-trgovine* u Preradovićevoj ulici 2, Milan Fizi Muzeju daruje veći broj predmeta – starinske aparate i pribor za zbirku fotografije.⁹²

Prikupljena građa fotografske i fonografske aparature, kao niti neke druge zbirke poput namještaja od bidemajera do danas, muzičkih instrumenata, grafičke tehnološke zbirke i zbirke igračaka, zbog pomanjkanja izložbenog prostora nije mogla biti izložena u Muzeju za umjetnost i obrt u postavima koncipiranim 1947. i 1952. godine (Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu 1952:3), a zbog istih problema „jedina u nas kompletna zbirka fotografike sastavljena od aparata, od pribora i od radova inozemnih i domaćih fotografa“ nije uključena u postav niti 1962. godine (Munk 1970:18). Obrada „zbirki satova, bravarskih radova, fotografike i štamparske grafike“⁹³ bila je nakon rata povjerena asistentu Ivanu Suhodobniku, koji se tijekom trogodišnjega muzejskog staža⁹⁴ posvetio istraživanju povijesti bivše urarske škole u Ogulinu, a za satne i bravarske mehanizme izradio je legende i ilustracije o njihovom radu kao nadopunu muzejskim eksponatima. Proučio je zbirke foto i fono proizvoda i priredio plan za postav povremene izložbe koja na kraju nije ostvarena. Iznoseni podatci ukazuju na dugotrajnost promišljenog nabavljanja tehničke građe te osvjetljavaju činjenicu da je do Tkalčićeva umirovljenja matični fundus budućega Tehničkog muzeja već formiran (Gašparović 2010:10; Gašparović 2005:11).

89 Arhiva MUO, ur. br. 785-1948.

90 Arhiva MUO, ur. br. 410-1948.

91 Arhiva MUO, ur. br. 376-1948.

92 Arhiva MUO, ur. br. 318-1948.

93 Arhiva MDC, ur. br. 879-1951.

94 Diplomirani tehničar Ivan Suhodobnik u Muzeju je radio od 8. veljače 1947. do 31. siječnja 1950. godine (Personalni dosje Ivana Suhodobnika, Arhiv MUO).

OSNAŽENA INSTITUCIONALNA ULOGA MUZEJA ZA UMJETNOST I OBRT

Poslijeratno razdoblje donosi uzlet muzejske djelatnosti diljem Hrvatske, a u Zagrebu je neposredno od završetka rata do Tkalčićeva umirovljenja osnovano deset novih muzejskih ustanova (Bach 1955b:47).⁹⁵ Vodeći se ideološkim ciljevima socijalizma, kulturna politika mnogo je pogalala na to da se muzejske ustanove sa svojim programima otvore širokim masama i ostvare izravne edukativne učinke znanstvenog i kulturno-prosvjetnog rada, što je podrazumijevalo reorganizaciju muzejskog rada. Intenzivni razvoj muzeja i konzervatorskih zavoda Hrvatske potpomažu Odsjek za muzeje i Odjel za kulturu i umjetnost Ministarstva prosvjete te muzeji lakše dolaze do financijskih sredstava za uređenje zbirki i nabavu novih predmeta, a dostupne su im i veće svote od onih u međuratnom razdoblju. Kolektivni oblici rada u skladu sa socijalističkim vrijednostima ubrzo uspijevaju prožeti cijelu državnu infrastrukturu, a načelo društvene kohezije zahvaća sve razine rada NR Hrvatske. U muzejskim ustanovama, pa tako i u Muzeju za umjetnost i obrt osnivaju se sindikalne grupe, a na republičkoj razini osniva se već 1946. godine *Društvo službenika i suradnika muzeja, galerija i konzervatorskih zavoda Museion u NR Hrvatskoj*. Iduće godine, na prvom kongresu i seminaru muzejskih radnika Jugoslavije u Zagrebu Tkalčić je održao predavanje *Na putovima socijalističke muzeologije* koje se, do prije uspostave akademskog pristupa muzeološkim istraživanjima, smatralo našim prvim muzeološkim traktatom (Bauer 1971:2). Godine 1952., kada na republičkoj razini započinje redovita publicistička aktivnost stručnog časopisa *Vijesti Društva muzejsko-konzervatorskih radnika NR Hrvatske* te prof. Zdenko Vojnović postaje prvi predsjednik Saveza muzejsko-konzervatorskih društava FRNJ (Osrečki Jakelić 2016), proces omasovljenja i povezivanja stručnih djelatnika u muzejskoj i konzervatorskoj struci dosegno je završnu točku formativnog perioda. U ovoj fazi zasluge Vladimira Tkalčića nemoguće je zaobići, ne samo iz rakursa povijesti Muzeja za umjetnost i obrt, nego i iz perspektive postavljanja određenih uzusa muzejske struke u sklopu koje je taj Muzej upravo zahvaljujući Tkalčiću tijekom njegova mandata zauzeo izuzetno snažnu institucionalnu poziciju.

ZAKLJUČAK

Tkalčićeva aktivnost u Muzeju i izvan njega u navedenom razdoblju zasnivala se na cjelovitoj primjeni bazičnih principa, koji su i neovisno o segmentu upravljanja Muzejom za umjetnost i obrt činili temeljne postulate njegove metode tijekom cijele karijere. Ta metoda se ogledala u evidentiranju i dokumentiranju spomenika od umjetničke i kulturno-povijesne važnosti (Horvat 1955; Grković 2017), u zagovaranju odgovarajućih muzeoloških metoda zaštite kulturne baštine te sudjelovanja u procesima institucionalizacije različitih aspekata nacionalne odnosno

---

95 Muzej Narodnog oslobođenja Hrvatske (1945., kasnije Muzej narodne revolucije), Muzej Srba u Hrvatskoj (1946.), Galerija slika „Benko Horvat“ (1947.), Muzej V. zemaljske konferencije KPJ, Muzej I. zemaljske konferencije KPJ i Muzej VIII. konferencije zagrebačkog Mjesnog komiteta (svi 1950.), Galerija kopija fresaka (1952.), Seljačka umjetnička galerija (1952.), Kriminalistički muzej (1952.), Zbirka Instituta za povijest farmacije (1952.).

državne kulturne politike očuvanja (Juranović Tonejc 2021).⁹⁶ Zbir ovih zalaganja, koja dakako u promjenjivom kontekstu divljeg kovitlaca povijesnih zbivanja potiču ambivalentna tumačenja u parcijalnom sagledavanju, omogućio je ipak pozicioniranje Muzeja na institucionalnoj muzejskoj sceni u ulozi svojevrstne matice, u čijem su se okrilju ne samo začele, nego i razvile zbirke iz kojih su se već tijekom Tkalčićeva života izdvajali sistemi praksi i formirali fondusi ishodišni za uspostavu novih institucija u Zagrebu, poput konzervatorsko-restauratorske radionice Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Muzeja Srba u Hrvatskoj i Tehničkog muzeja.

---

96 Na području konzervatorskog terenskog rada u kontinentalnoj Hrvatskoj Tkalčićeva se zalaganja sudnose s doprinosima akademika Artura Schneidera (Zagreb, 26. 8. 1897. – Zagreb, 10. 3. 1946.), a u inicijativi uspostavljanja muzeoloških kriterija i s djelovanjem dr. Antuna Bauera (Vukovar, 18. 8. 1911. – Zagreb, 9. 4. 2000.), istaknutog arheologa, muzeologa i kolekcionara, osnivača i donatora brojnih muzejskih ustanova.

LITERATURA I IZVORI

- BACH, Ivan. 1939a. "Mala šetnja kroz Muzej za umjetnost i umjetnički obrt u Zagrebu. Kako je nastao muzej?". *Jutarnji list*. Zagreb, 18. veljače, str. 19.
- BACH, Ivan. 1939b. "Fotografski muzej u Zagrebu, osnovan kao poseban odio u Muzeju za umjetnost i umjetni obrt i umjetni obrt". *Jutarnji list*. Zagreb, 3. prosinca, str. 18.
- BACH, Ivan. 1940a. "Grafika, tiskarstvo, knjigovežnja i fotografika u Hrv. nar. Muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu". *Grafička revija* 3: 124-128.
- BACH, Ivan. 1940b. "Otvorenje novih odjela u Hrvatskom narodnom muzeju za umjetnost i obrt u Zagrebu". *Jutarnji list*. Zagreb, 4. veljače, str. 17.
- BACH, Ivan. 1940c. *Šezdesetogodišnjica Hrvatskog narodnog muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu 1880 -1940: (sa 17 slika)*. Zagreb: Hrvatski narodni muzej za umjetnost i obrt.
- BACH, Ivan. „Rad Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu na sačuvanju i proučavanju umjetničkih i kulturno-povijesnih spomenika Srba u Hrvatskoj“. Neobjavljeni rukopis. 1949. Strojopis, Odjel dokumentacije MUO.
- BACH, Ivan, ur. 1955. *Tkalčićev zbornik: zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici Vladimira Tkalčića*. Sv. I. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
- BACH, Ivan. 1955. "Deset godina muzejsko-konzervatorskog rada u NR Hrvatskoj (1945. – 1955.)". *Muzeji: muzeološko-konzervatorski časopis* 10: 47-74.
- BAUER, Antun. 1971. "In memoriam prof. Vladimiru Tkalčiću". *Bilten Informatica museologica* 10: 1-2.
- BRDAR MUSTAPIĆ, Vanja. "Novo poglavlje – memento za budućnost / Muzej za vrijeme ravnatelja Gjure Szaba (23. 12. 1909. – 1926.)". Neobjavljeni rukopis. [s.a]. Strojopis.
- FRANULIĆ, Markita i Davor FULANOVIĆ. 2015. „Tehnički muzej ‘Nikola Tesla’“. *Vijesti muzealaca i konzervatora* 2015: 11-20.
- GAŠPAROVIĆ, Miroslav. 2005. „Muzej za umjetnost i obrt 1880.-2005. Fragmenti jedne povijesti“. U: *Skriveno blago Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb: izbor iz fundusa u povodu 125. obljetnice MUO: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 27. 11. 2005. – 28. 2. 2006.* A. Galić, ur. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, str. 8-13.
- GAŠPAROVIĆ, Miroslav. 2010. „Muzej za umjetnost i obrt 1880. – 2010.“ U: *Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb: 1880.-2010: vodič*. A. Galić i M. Gašparović, ur. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, str. 8-13.
- GRKOVIĆ, Sanja. 2017. "Vladimir Tkalčić i fotografsko dokumentiranje baštine". *Informatica museologica* 49: 110-119.
- HORVAT, Anđela. 1955. "Tkalčić i konzervatorski rad". *Tkalčićev zbornik: zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici Vladimira Tkalčića*. Sv. I: 215-216.
- HORVAT, Anđela. 1980.-1981. „O djelovanju konzervatorske službe u Zagrebu III (1923 -1941)“. *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 6-7: 15-34.

- JURANOVIĆ TONEJC, Martina. 2021. *Institucionalni razvoj zaštite pokretne umjetničke baštine u Hrvatskoj od 1850. do 1990. godine* = *The Institutional development of the protection of movable heritage in Croatia from 1850-1990*. Zagreb: Ministarstvo kulture i medija RH – Uprava za zaštitu kulturne baštine.
- JURIĆ, Zlatko i Žarka VUJIĆ. 2001. "Trgovačko-obrtni muzej u Zagrebu: od muzeološke koncepcije do arhitekture." *Etnološka istraživanja* 7: 49-62.
- KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira. 1992. "Kako se trgovačko-obrtni muzej u Zagrebu pretvorio u Etnografski muzej: (povodom obilježavanja 140-godišnjice rada Trgovačko-obrtničke komore u Zagrebu)." *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu* 25/1: 57-72.
- MATAIĆ, A., ur. 1941. *Nezavisna država Hrvatska: zakoni: zakonske odredbe, naredbe itd. proglašene od 11. travnja do 26. svibnja 1941*. Knj. I. Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli.
- MUNK, Zdenka. 1970. "Muzej za umjetnost i obrt o devedesetoj obljetnici." U: *Muzej za umjetnost i obrt Zagreb, 1880-1970.: katalog izabranih djela*. Z. Munk, ur. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, str. 9-19.
- MUNK, Zdenka. 1983. "Ivanu Bachu u spomen." *Radovi IPU* 7: 5-7.
- MUZEJ ZA UMJETNOST I OBRT. 1952. *Muzej za umjetnost i obrt u Zagrebu*. Zagreb: TURIST, Gradski Turistički ured.
- OSREČKI JAKELIĆ, Dubravka. 2005. "Zbirke novije fotografije i fotoopreme: pohvala daru ili o sabiranju suvremene fotografije u Muzeju za umjetnost i obrt." U: *Skriveno blago Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb: izbor iz fundusa u povodu 125. obljetnice MUO: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 27. 11. 2005. - 28. 2. 2006.* A. Galić, ur. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, str. 176-179.
- OSREČKI JAKELIĆ, Dubravka. 2016. "U povodu sedamdesete godišnjice strukovnog organiziranja i djelovanja hrvatskih muzealaca." *Vijesti muzealaca i konzervatora* 2016: 8-15.
- PODGORSKI, Jasminka. 2018.-2019. „Očuvanje, konzervacija i restauracija drvene polikromirane skulpture iz fundusa Muzeja za umjetnost i obrt.“ *Analiz Galerije Antuna Augustinčića: simpozij Skulptura u Muzeju, Klanjec, 24. - 26. listopada 2018.: zbornik radova* 38-39: 497-517.
- STANIČIĆ, Stanko. 2001. "Zdenka Munk: mjesto i uloga u hrvatskoj muzeologiji." *Informatica museologica* 32/1-2: 31-36.
- STANIČIĆ, Stanko. 2007. "Zdenko Vojnović: prilog povijesti Muzeja za umjetnost i obrt." *Informatica museologica* 38/1-2: 96-103.
- SUNARA, Sagita Mirjam. 2012. "Rekonstrukcija postava prve restauratorske službe u Hrvatskoj." *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske* 36: 35-46.
- SUNARA, Sagita Mirjam. 2017. „Život i djelo Zvonimira Wyroubala.“ Doktorski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- TONKOVIĆ, Marija. 2005. "Zbirka starije fotografije: svjetlopisna povijest." U: *Skriveno blago Muzeja za umjetnost i obrt, Zagreb: izbor iz fundusa u povodu 125. obljetnice MUO: Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 27. 11. 2005. - 28. 2. 2006.* A. Galić, ur. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt, str. 146-149.
- TONKOVIĆ, Marija. 1983. "Nezaobilazno djelovanje." *Radovi IPU* 7: 8-9.
- VULETIĆ, Dušan. 1989. „Spašavanje i inventarizacija kulturne baštine Srema – pokretnih spomenika kulture – u toku drugog svetskog rata.“ Doktorski rad, Filozofska fakulteta Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.
- VUJNOVIĆ, Andrej. 2021. *Muzej Srba u Hrvatskoj – studija slučaja*. Zagreb: SKD Prosvjeta.
- WYROUBAL, Zvonimir. „Skica za reorganizaciju i proširenje restauratorskog rada“. Neobjavljeni rukopis. 1946. Strojopis, Arhiva MUO.
- WYROUBAL, Zvonimir. 1958. "Konzerviranje i restauriranje plastike u Hrvatskoj." *Tkalčićev zbornik: zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici Vladimira Tkalčića*. Sv. II: 321-332.
- Arhinet, http://arhinet.arhiv.hr/details.aspx?ItemId=3_1590 (pristup 15. ožujka 2022.)
- MDC, Knjižnica
- MDC, Arhiva
- MUO, Arhiva – urudžbeni zapisnici (1933. – 1954.)
- MUO, Arhiva – Personalni dosjei djelatnika (Jelisava Bocarić, Josip Gjekić, Većeslav Henneberg, Predrag Grdenić, Dragutin Horvat, Franjo Fink, Fedor Močanin, Ivan Suhodobnik)
- MUO, Odjel dokumentacije, osobni fond Vladimira Tkalčića
- MUO, Odjel dokumentacije, osobni fond Ivana Bacha